

МІСЦЕ ТА РОЛЬ НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЯ АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ З НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА РЕГІОНАЛЬНИМИ ТИПАМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВИМОВИ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

О.А. Мацнева, канд. пед. наук (Чернігів)

Статтю присвячено проблемі навчання майбутніх учителів аудіювання англійського мовлення з національними та регіональними типами літературної вимови. Визначаються місце та роль відповідного навчання у формуванні іншомовної комунікативної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов.

Ключові слова: аудитивна компетенція, іншомовна комунікативна компетенція, тип англійської літературної вимови.

О.А. Мацнева. Место и роль обучения аудированию английской речи с национальными и региональными типами литературного произношения в формировании иноязычной коммуникативной компетенции будущего учителя иностранных языков.

Статья посвящена проблеме обучения будущих учителей аудированию английской речи с национальными и региональными типами литературного произношения. Определяются место и роль такого обучения в формировании иноязычной коммуникативной компетенции будущего учителя иностранных языков.

Ключевые слова: аудитивная компетенция, иноязычная коммуникативная компетенция, тип английского литературного произношения.

О.А. Matsnyeva The Place and Role of Teaching English National and Regional Accents Listening Comprehension in Forming Future Foreign Languages Teachers' Communicative Competence.

The article deals with the problem of teaching future teachers English national and regional accents listening comprehension. The place and role of such teaching in forming future foreign languages teachers' communicative competence are identified.

Keywords: auditory competence, communicative competence, English literary accent.

Розмаїття форм існування та варіативність сучасної англійської мови (АМ) як поліетнічної і національно негомогенної обумовили порушення актуальної методичної проблеми навчання майбутніх учителів аудіювання англійського мовлення з національними та регіональними типами літературної вимови (ТЛВ). Розв'язання останньої потребувало, зокрема, визначення місця та ролі відповідного навчання у формуванні іншомовної комунікативної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов.

Загальновідомо, що поняття іншомовної комунікативної компетенції є багатоаспектним. Його основними складовими більшість дослідників визначають мовну, мовленнєву та соціокультурну компетенції. Навчання аудіювання англійського мовлення з національними та

регіональними ТЛВ безпосередньо пов'язане з кожною з цих складових. Відтак, у межах цієї статті ставимо за мету 1) визначити місце та роль відповідного навчання в формуванні соціокультурної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов, 2) обґрунтувати ступінь, на якому слід розпочинати таке навчання, 3) розглянути рівні розуміння аудіотексту й уточнити ті, які мають бути реалізовані на цьому ступені навчання, 4) визначити професійно орієнтований складник навчання майбутніх учителів аудіювання англійського мовлення з національними та регіональними ТЛВ.

Окреслені нами лінгвістичні передумови навчання аудіювання іншомовного мовлення з національними та регіональними ТЛВ обумовили необхідність ознайомлення студентів з особливостями сегментного та супrasegmentного рівнів національних і регіональних ТЛВ. Ці рівні самі по собі є виключно інформативними: якщо мовець з будь-якої причини відхиляється від прийнятих у мовній спільноті норм, навіть у випадку, коли це не заважає процесу комунікації, звукове оформлення «говорить» або про людину (про її територіально-діалектну приналежність, соціальне походження, рівень освіти, професію тощо), або про характер тексту, що вона вимовляє (про час його написання, приналежність до певного стилю, призначення). Вибір мови чи певного варіанта мови в процесі спілкування свідчить про бажання мовця асоціюватися з культурою конкретної дискурсивної спільноти. Відтак, і мовний стандарт, і мовна / мовленнєва нестандартність плану оформлення тексту є носіями національно-культурної специфіки соціуму. Викладене обумовлює тісний зв'язок відповідного навчання з проблемою формування у майбутніх учителів іноземних мов соціокультурної компетенції.

Розглянемо детальніше структуру та зміст соціокультурної компетенції з метою визначення місця та ролі відповідного навчання. Передусім зауважимо, що в методичній літературі не існує єдиного підходу до структурування цієї компетенції та визначення її компонентного складу.

Слідом за переважною більшістю методистів, ми спираємось на дослідження В.В. Сафонові і в структурі соціокультурної компетенції розрізняємо лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну та культурознавчу (що може співпадати і не співпадати з лінгвокраїнознавчою) компетенції. При цьому різниця між ними полягає в характері знань, навичок і вмінь, якими оперує мовець / слухач, в процесі породження / сприйняття іншомовного мовлення, а також у тих здібностях чи якостях, що можуть бути розвинені в процесі оволодіння певною сукупністю іншомовних знань, навичок і вмінь [6, с. 98]. У межах зазначеної концепції, в Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти, а також у низці інших методичних досліджень з проблеми формування соціокультурної компетенції здатність розпізнавати лінгвістичні маркери соціальних класів, регіонального та національного

походження, етнічної приналежності та професійних груп, до яких відносять лексику, граматику, фонетику, просодичні характеристики, паралінгвістичні засоби та мову тіла, вважається одним з аспектів соціолінгвістичної компетенції. При цьому останню дослідники визначають як сукупність знань, навичок, умінь та здібностей, що дозволяють мовній особистості організовувати свою мовленнєву поведінку адекватно ситуаціям спілкування з урахуванням комунікативної мети, наміру, соціальних статусів, ролей комунікантів та обставин спілкування відповідно до соціолінгвістичної норми та установок конкретної національнолінгвокультурної спільноти [5, с. 10].

Викладене вище дає підстави розглядати вивчення національних і регіональних типів англійської літературної вимови як аспект соціолінгвістичної компетенції, яка, у свою чергу, виступає однією з складових соціокультурної компетенції.

Щодо ролі навчання аудіювання англійського мовлення з національними та регіональними ТЛВ в формуванні соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов, то, проаналізувавши дидактичний зміст соціокультурної компетенції, визначений В.В. Сафоною 1996, структуру соціолінгвістичної компетенції студентів немовних і мовних спеціальностей, уточнену, відповідно, Ю.О. Сініцею 2000 та Ю.В. Манухіною 2006, шкалу рівнів володіння майбутніми вчителями іспанської мови соціолінгвістичною компетенцією в усному спілкуванні, розроблену І.О. Ісенко 2007, а також лінгводидактичну модель соціолінгвістичної компетенції учнів середньої загальноосвітньої школи, які навчаються за філологічним профілем, запропоновану М.Ф. Овчінніковою 2008, ми дійшли висновку, що відповідне навчання має:

- 1) поглибити знання студентів про історію розвитку АМ та її роль в сучасному світі, лінгвістичні поняття «національний варіант», «літературна вимова», «діалект», «тип вимови», сегментні і супraseгментні особливості та соціально-комунікативні функції національних і регіональних типів англійської літературної вимови;

- 2) удосконалити навички розпізнавання лінгвістичних маркерів соціальних відносин, місця проживання, походження, етнічної приналежності та професії співрозмовників;

- 3) сприяти розвитку вмінь створення загального комунікативного портрету учасників спілкування – передбачення стратегій і тактик комунікативної поведінки співрозмовників, розпізнавання їхніх інтенцій, психологічних характеристик, мотивів, позицій та ставлення;

- 4) сприяти вдосконаленню та розвитку соціокультурної неупередженості, толерантності та спостережливості.

Уточнивши місце і роль відповідного навчання в формуванні соціокультурної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов, перейдемо до вирішення наступного завдання

– обґрунтування ступеня, на якому слід розпочинати таке навчання.

Передусім зазначимо, що в методичній літературі це питання залишається дискусійним. Ряд науковців (Б.А. Лапідус, І.І. Халєєва та ін.), керуючись варіативністю як онтологічною властивістю мовної системи та суттєвою характеристикою її функціонування в конкретному соціумі, а також недостатнім рівнем сформованості у випускників мовних спеціальностей компетенції в аудіюванні, постулює, що таке навчання слід розпочинати вже з I курсу [7, с. 39]. Інші дослідники (Я.М. Колкер, Є.С. Устінова та ін.), беручи до уваги цілі навчання фонетики на I-II роках навчання, а саме: оволодіння південноанглійською вимовною нормою на репродуктивному рівні, вважають за доцільне розпочинати навчання аудіювання іншомовного мовлення з різними вимовними типами, ТЛВ зокрема, з III курсу [3].

Наш власний досвід навчання студентів III курсу педагогічного ВНЗ аудіювання англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови дозволив зробити висновок про явище міжваріантної інтерференції. Відтак, на наш погляд, протягом I-II років навчання, коли закладається підґрунтя чіткої та правильної вимови, важливо, щоб студенти сприймали на слух саме вимовну норму.

З іншого боку, як зазначалося вище, навчання аудіювання іншомовного мовлення з різними вимовними типами передбачає ознайомлення студентів з сегментними і супрасегментними особливостями кожного конкретного вимовного типу. Успішне ознайомлення, в свою чергу, потребує певного когнітивного підґрунтя: знання основних теоретичних положень (поняття «фонема», «інтонаема», «алофон», «національний варіант», «вимовна норма», «діалект» тощо), а також на достатньому рівні сформованого та розвиненого фонематичного й інтонаційного слуху. Таке когнітивне підґрунтя можуть скласти знання та навички, визначені чинною програмою щодо змісту навчання фонетики на I-II курсах мовних спеціальностей [4, с. 51-52, 68].

Отже, беручи до уваги наведені вище аргументи, зазначимо, що в нашому дослідженні ми керуємось вимогами чинної програми і вважаємо за доцільне розпочинати навчання майбутніх учителів аудіювання англійського мовлення з національними та регіональними ТЛВ з III року вивчення АМ як спеціальності, коли у студентів закладено основи чіткої і правильної вимови, а також сформовано певне когнітивне підґрунтя.

Оскільки сприйняття і розуміння на слух – когнітивна діяльність реципієнта, результатом якої є встановлення змісту / смислу висловлювання – вважається багаторівневою системою, постає необхідність розгляду рівнів розуміння аудіотексту й уточнення тих, що мають бути реалізовані на визначеному ступені. Аналіз психологічної та методичної літератури з проблеми сприйняття і розуміння зорової та слухової інформації дозволив зробити висновок

про існування різних підходів до виокремлення відповідних рівнів. У нашому дослідженні ми керуватимемось рівнями глибини розуміння аудіотексту, виокремленими Н.І. Гез, оскільки ця класифікація, на наш погляд, найкраще корелює з традиційними для методики викладання іноземних мов видами аудіювання – глобальним (аудіювання з розумінням основного змісту аудіотексту / *understanding gist*), селективним (аудіювання з частковим розумінням змісту / *identifying specific information*) та детальним (аудіювання з повним розумінням змісту / смислу аудіотексту / *understanding details*). За ознакою глибини Н.І. Гез виділяє чотири рівні розуміння повідомлення: 1) рівень фрагментарного розуміння, що передбачає розуміння значень окремих лексичних одиниць. Він притаманний початковому рівню володіння іноземною мовою; 2) рівень загального / глобального розуміння, який характеризується насамперед розумінням теми як узагальненого концентрату всього змісту і ґрунтується на усвідомленні ключових слів – смислових опорних пунктів тексту; 3) рівень повного / детального розуміння, який супроводжується розумінням деталей і фактів змісту повідомлення, а також усвідомлення мовних засобів його оформлення; 4) рівень критичного розуміння, що пов'язаний з оцінкою аудіотексту, інтерпретацією його змісту, смисловою обробкою сприйнятої на слух інформації, проникненням в підтекст [1, с. 187-189].

Відтак, кінцевий результат навчання майбутніх учителів аудіювання англійського мовлення з національними та регіональними ТЛВ ми вбачаємо в умінні адекватно розуміти основний зміст, деталі змісту та смисл запропонованого аудіотексту, відповідно, на глобальному, детальному та критичному рівнях.

Уточнивши рівні розуміння аудіотексту, що мають бути реалізовані на обраному ступені, перейдемо до вирішення останнього завдання цієї статті – визначення професійно орієнтованого складника такого навчання.

Аналіз українських і російських методичних досліджень з проблеми формування у майбутніх учителів іноземних мов професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетенції (О.Ю. Бочкарьова 2007, Ю.Л. Вторушина 2007, Л.В. Гайдукова 2008, Ю.В. Головач 1997, В.В. Перлова 2007, С.В. Роман 1982, Т.О. Стеченко 2004 та ін.) дозволив нам виокремити два основні напрями професійно орієнтованого навчання майбутніх учителів аудіювання.

Перший напрям (О.Ю. Бочкарьова 2007, К.М. Бржозовська 2003, Н.С. Остражкова 2004 та ін.) безпосередньо пов'язаний із навчанням майбутніх учителів аудіювання професійно спрямованого іншомовного мовлення – повідомлень, лекцій, семінарів, доповідей та обговорень з фаху.

В межах другого напрямку (Н.Ю. Кірілліна 2006, Т.В. Савицька 2002 та ін.) паралельно з формуванням іншомовної аудитивної компетенції відбувається формування й удосконалення

методичної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов. При цьому останнє передбачає 1) набуття та поглиблення декларативних і процедурних методичних знань студентів про процес формування в учнів аудитивної компетенції, 2) формування, вдосконалення та розвиток методичних (проектувальних, адаптаційних, організаційних, комунікативних, мотиваційних, контролюючих та дослідницьких) навичок і вмінь – визначати мету вправи / фрагмента уроку з навчання аудіювання; прогнозувати труднощі аудіювання, що можуть виникнути в учнів; окреслювати смислові зв'язки та послідовність дій учителя при виконанні всіх видів роботи на різних етапах навчання аудіювання; формулювати завдання до вправи для навчання аудіювання; розробляти власні вправи, серії вправ для навчання аудіювання; добирати й адаптувати аудіо- / відеоматеріал, який би відповідав інтересам і комунікативно-пізнавальним потребам учнів та цілям навчання; мотивувати учнів до виконання аудитивних вправ; організовувати процес формування, вдосконалення та розвитку аудитивних навичок і вмінь учнів; контролю різних рівнів розуміння учнями запропонованого аудіотексту тощо.

З огляду на той факт, що вміння аудіювання англійського мовлення з національними та регіональними ТЛВ не є метою навчання учнів середньої загальноосвітньої школи [2, с. 7, 120], в межах нашого дослідження вважаємо за доцільне обмежитися першим напрямом. Відтак, професійно орієнтований складник відповідного навчання ми вбачаємо в удосконаленні та розвитку навичок і вмінь аудіювання професійно спрямованого англійського мовлення, що, в свою чергу, передбачає відбір функціональних стилів мовлення, видів текстів, навчального аудіо- та відеоматеріалу, а також моделювання навчально-комунікативних ситуацій у вправах з урахуванням професійних потреб майбутнього вчителя іноземних мов.

Перспективу подальших наукових розвідок в обраному напрямку вбачаємо у створенні й апробації моделі організації навчання майбутніх учителів аудіювання англійського мовлення з національними та регіональними ТЛВ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам : Лингводидактика и методика : [Учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений] / Наталья Дмитриевна Гальскова, Надежда Ивановна Гез. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 336 с.
2. Іноземні мови. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов (2-12 класи) : [кол. авт. під кер-вом В. Г. Редька]. – К. : Перун, 2005. – 208 с.

3. Колкер Я. М. Обучение восприятию на слух английской речи : Практикум : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Я. М. Колкер, Е. С. Устинова. – М. : Изд. центр «Академия», 2002. – 336 с.
4. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) : проект / [кол. авт. : С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін.]. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 246 с.
5. Овчинникова М. Ф. Методика формирования социолингвистической компетенции учащихся общеобразовательной школы (английский язык, филологический профиль) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки)» / Марина Федоровна Овчинникова. – Улан-Удэ, 2008. – 26 с.
6. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / Виктория Викторовна Сафонова. – Воронеж : ИСТОКИ, 1996. – 237 с.
7. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи / Ирина Ивановна Халеева. – М. : Высшая школа, 1989. – 240 с.